

Het wonder van haar leven

Vijftig jaar geleden. Duitsland raakt in de ban van de pas aan de macht gekomen Adolf Hitler. Zijn SA-bendes trekken zuiverend door het land. Alles wat „links en rood” is, wordt aan de schandpaal genageld. Met demagogie en grove intimidaties werven de Nationaal-Socialisten nieuwe leden. Berufsverbote zijn aan de orde van de dag. „Wie niet voor mij is, is tegen en moet monddood gemaakt worden”, aldus redeneert de kersverse Führer.

Eind mei 1933 staan de bruinhemden bij Wilhelmine Siefkes uit Leer op de stoep. Als kaderlid van de plaatselijke SPD is zij uiterst verdacht. Bovendien, had zij drie jaar eerder Hitler niet omschreven als „der neue Messias der politischen Kindsköpfe?” En had ze geen leidende rol gespeeld in het inmiddels verboden SPD-partijblad „Der Volksbote”?

Redenen zat voor de zuiveraars om haar voor de keus te stellen: of der Adolf rücksichtslos volgen of haar baan als lerare opgeven. Frau Siefkes heeft geen minuut bedenktijd nodig. Haar afkeer van de Nazi's is groot en „Heil Hitler” zal niet over haar lippen komen. Niets.

Haar schorsing gaat direct in.

Twee maanden later is het ontslag definitief. Na drieëntwintig jaar voor de klas heeft ze plotseling alle tijd van de wereld. Gedwongen weliswaar, maar het leidt er wel toe dat ze weer richting haar oude hobby gedreven wordt: het schrijven van verhalen en gedichten in het Oostfries dialect. Vijftien jaar eerder was haar eerste boek, „Uda van der Mölen”, verschenen. Haar drukke baan en haar activiteiten in de SPD hadden verdere publicaties in de weg gestaan.

En nu dus zeeën van tijd. Cynisch genoeg „verdanken wir dem Führer”, zoals ze het zelf omschrijft, haar inmiddels opgebouwde naam en faam als schrijfster. Tot ver buiten Ostfriesland zijn haar werken bekend en er verschijnen nog steeds herdrukken. Ook nu ze op drieënnegentigjarige leeftijd al geruime tijd de pen laat rusten.

Oostgroningers kennen haar ongetwijfeld vanwege haar boeken „Kassie en Amke” en „Keerlke”. Beide verhalen werden als feuilleton in Deze Krant gepubliceerd. Het eerste zelfs twee keer, op velerlei verzoek.

Eén van onze redacteuren zocht haar op. Precies vijftig jaar na de „fatale” ommekeer in haar bestaan. Of in haar eigen woorden: „das Wunder meines Lebens”.

„Toen de Nazi's in 1930 plotseling van twaalf naar honderd-zeven zetels gingen, namen we ze in de kern nog niet serieus. Wij bekeken ze min of meer als een stelletje grootbekken, die al vanaf de twintiger jaren bezig waren onrust te zaaien. Vooral in Zuid-Duitsland. Natuurlijk lag Hitlers „Mein Kampf” toen al verschillende jaren in de boekwinkels, maar ik had het nog niet gelezen. Het gezicht op de omslag stond mij niet aan. Zonde van m'n tijd. Zo rede-nerde je”.

Ze oogt breekbaar. Een gesprek voeren is moeilijk, want de ogen weigeren dienst en ook voor de ogen moet het vergrootglas regelmatig uitkomst brengen. Een prachtig hulpmiddel, want ondanks haar hoge leeftijd is ze nog verslinderd aan lezen. Brieven schrijven naar be-

„Mensch, das sind doch Feinde”.

SOCIAAL BEWUSTZIJN

Jemgum werd verruild voor een „hogere school” in Fallersleben (zestig kinderen per klas), een jaar later - we schrijven 1917 - bracht een vacature aan een middelbare school in Leer uitkomst. Vader was al enige tijd geleden overleden en moeder begon te sukken. Die had hulp nodig.

„Dat deed je gewoon in die tijd. Tegenwoordig heb je verzorgingstehuizen en zo. Toen zorgden de kinderen voor de ouders als dat nodig werd. Een druk leven had ik. Je school, het huishouden met een zieke moeder en de vele huisbezoeken die ik aflegde. Toen ook werd er een soort sociaal bewustzijn bij mij gewekt. Als lerare kwam ik in gezinnen, die er verschrikkelijk aan toe waren: vader werkloos en aan de drank, moeder apathisch met een hok vol vervuilde kinderen en meer van dat soort zaken. Ik kreeg toen ook moeite met de houding van de kerken. Die lieten die gevallen bij voorkeur liggen, gaven misschien wat aalmoezen, maar van daadwerkelijke hulp kwam niets. Dat heeft mij erg aangegrepen”.

ners van Leer, over hun uitbuiting door de betere standen.

Creatief was ze ook. Volkstoneel, het Volkskoor en de Jeugdthonk voor arbeiderskinderen, het slokte haar vrije tijd volledig op. „De SPD was geen partij”, zegt ze, „maar een beweging, een overtuiging. Daar was je dag en nacht mee bezig”.

Met de opkomst van de Nazi's werd alles anders. Wilhelmine Siefkes heeft het aan de lijve ondervonden: „In 1932 kregen we de eerste SA-groepen in Leer. Geboefte was het. Ik heb heel wat artikelen in de „Volksbote” aan dat tuig gewijd. In datzelfde jaar gingen de ruiten van de krant herhaalde malen aan diggelen”. Het oude vuur vlamt even weer in haar ogen. „Verbrecher”, mompelt ze.

De kaderleden van de SPD kregen het zwaar te verduren. Huiszoekingen, intimidaties en verhoren waren aan de orde van de dag. Ze kent in dat verband nog een aardige anekdote: „Eén van mijn collega's werd plotseling van school gehaald en verhoord door de SS. Hij zou kruik gekocht hebben, voor zeven cent. De Nazi's dachten direct

van de geest direct na de Eerste Wereldoorlog. Toen hadden we zelfs een vredesbeweging in Duitsland, liepen we zingend door de straten.

*„Nie, nie wollen wir Waffen tragen
nie, nie wollen wir wieder Krieg
Lass die hohen Herrn sich selber
schlagen
wir machen einfach nicht mehr
mit”*

„Van die sfeer was niets meer te bespeuren. De Nazi's werden per dag sterker. Nu scandeerden de mensen andere leuzen tijdens de SA-marsen. Hun „gezangen” gingen niet over vrede, maar over Joden en Zigeuners: „Haut den Juden mit dem Schädel an die Wand” en „Wenn das Judenblut vom Messer Spritzt”. Ik stond huilend achter de gordijnen tijdens deze walgelijke vertoningen, vooral toen ik zag dat er ook Lutherse predikanten meededen aan deze marsen. Toen ook heb ik met de kerk gebroken. Dat kon ik niet meer. Het was te veel”.

langrijke literaire onderscheiding. Ze kan er nu nog om lachen, dat zij, als activiste en volksvijand, in Nazi-Duitsland een dergelijke onderscheiding kreeg: „Ik mocht niet meer publiceren. Toch vroeg een bevriende uitgever uit Hamburg mij of ik mee wilde

waren alles kwijt. Toen ik de volgende dag nog eens ging kijken, lag er een stuk karton op de plek waar ons huis gestaan had met de tekst: „Das verdanken wir dem Führer”. Die woorden stonden destijds op alle artikelen in de winkels. Een grappenmaker had de

Na de oorlog werd Frau Siefkes gerehabiliteerd en mocht ze terugkeren voor de klas. Helaas, het ging niet meer. De ellendige jaren hadden haar geestelijk en lichamelijk dusdanig verzwakt, dat ze moest worden afgekeurd. „En weer kreeg ik alle tijd om

De Oostfriesse schrijfster

Wilhelmine Siefkes (93)

en haar strijd tegen de Nazi's

... het vergrootglas tegenmatig uitkomst brengen. Een prachtig hulpmiddel, want ondanks haar hoge leeftijd is ze nog verslingerd aan lezen. Brieven schrijven naar bekenden van vroeger doet ze eveneens graag. Verder eten, slapen en zo nu en dan een korte wandeling. IJs en weder dienende natuurlijk, want een koutje is gauw gevat. De ouderdom komt met gebreken.

Vaak moet ze heel lang nadenken om haar levensverhaal uit het geheugen op te diepen. 't Is allemaal immers bijna een eeuw geleden. Wat weet je dan nog?

Het schoolmeisje Wilhelmine staat haar nog vaag voor de geest. Een vrolijk kind, dat goed kon leren, opgegroeid in een vroom Lutherse milieu. Met ijzeren wetten en spelregels. „Zo hoort dat en niet anders”. Alle ellende kwam van de „rooien” en die kon je maar beter niet tegenkomen. Wie met pek omgaat, nietwaar. „Gutbürgerlich” heet zoiets.

Wilhelmine schikte zich prima binnen de grenzen van recht, orde en fatsoen. Ook toen ze onderwijzeres werd aan een gereformeerde school in Jemgum (vlakbij Leer - red.). „Een mooie tijd”, zegt ze zelf. „De Eerste Wereldoorlog?” Daar hadden wij weinig moeite mee. Onze dappere soldaten streden aan het front om de boze buitenwereld te beletten Duitsland te veroveren. Wij begonnen? Je wist niet beter of er was geen andere uitweg. Heel Europa had het op ons land voorzien. Wat moest je anders dan je grenzen verdedigen. Zo las je dat in de krant en daar had je als gezagsgetrouw persoon vrede mee”.

In Jemgum en Leer merkten wij natuurlijk weinig van de oorlog. Eten was er ruim voldoende op het boerenland en de krijgshandelingen waren in „verre” landen. Pas toen ik voor het eerst een karavaan krijgsgevangenen door Leer zag trekken, kreeg ik medelijden. Velen waren gewond en in een miserabele toestand. „Die armen Gefangenen” zei ik. De terechtwijzing kwam terstond van een vriendin:

„Er waren predikanten die meeliepen in SA-marsen”

moeite met de houding van de kerken. Die lieten die gevallen bij voorkeur liggen, gaven misschien wat aalmoezen, maar van daadwerkelijke hulp kwam niets. Dat heeft mij erg aangegrepen en daarom zie je in mijn boeken veel van deze thematiek terug”.

„Toen ook kwam ik in contact met „rooien”. Ik merkte dat zij wel opbouwend te werk gingen in de armste arbeiderswijken. Dat ze probeerden het sociale leven wat op te krikken, dat ze drankmisbruik en werkloosheid te lijf gingen. Dat trok mij aan, hoewel

van mijn collega's werd plotseling van school gehaald en verhoord door de SS. Hij zou kruik gekocht hebben, voor zeven cent. De Nazi's dachten direct aan acties van onze kant. Zo wantrouwend waren ze. Wat kon je nog aan kruik kopen voor zeven cent. Wij hadden het nodig voor het volksstuk „Max und Moritz” van Wilhelm Busch, dat we met de toneelvereniging van school wilden uitvoeren. Ergens in het stuk stoppen de beide belhamels kruik in de pijp van „Lehrer Lämpel”, waardoor deze onploft. Daar hadden

gevoelens tijdens deze wargelijke vertoningen, vooral toen ik zag dat er ook Lutherse predikanten meededen aan deze marsen. Toen ook heb ik met de kerk gebroken. Dat kon ik niet aanzien. Het klakkeloos kiezen voor de gevestigde orde en de macht, terwijl de consequenties lijnrecht tegen de principes van het christendom ingingen, dat vond ik verschrikkelijk. Mijn medeburgers uit die tijd moeten ook niet zeggen: Wir haben es nicht gewusst, want iedereen kon het weten. Je zag het dagelijks om je heen, de gruwelen. Ook later, tijdens de oorlog.

„Ik heb toen ook veel manuscripten verloren. Mijn aantekeningen voor „Kasjen und Amke” heb ik gelukkig

stuk karton op de piek waar ons huis gestaan had met de tekst: „Das verdanken wir dem Führer”. Die woorden stonden destijds op alle artikelen in de winkels. Een grappenmaker had de zin uit een grote doos geknipt. Een mooi gebaar, maar levensgevaarlijk voor Thelemann en mij uiteraard. De SS-mensen kenden toen geen enkel pardon. Je werd zomaar doodgeschoten of naar een concentratiekamp gestuurd”.

„Ik heb toen ook veel manuscripten verloren. Mijn aantekeningen voor „Kasjen und Amke” heb ik gelukkig

voor de klas. Helaas, het ging niet meer. De ellendige jaren hadden haar geestelijk en lichamelijk dusdanig verzwakt, dat ze moest worden afgekeurd. „En weer kreeg ik alle tijd om te schrijven”, zegt ze. „Zonder Hitler en z'n booswichten, had ik nooit zo'n oeuvre kunnen scheppen. Dat is een wonder. Je leven kan raar lopen. Net als bij die bom op ons huis. In Leer zelden ze: juist de ergste tegenstanders van Hitler krijgen per ongeluk een Engelse bom op de kop. Dat zijn tegenstrijdigheden, die je niet kunt vatten”.
Wilhelmine Siefkes' roem stee

Opkomen voor de zwakken, dat is je christenplicht

het taalgebruik, die felle woorden, mij in het begin wel tegenstonden. „Een keurig meisje, lerares van goede boerenstand, in die kringen? Op school hadden collega's er ook moeite mee”.

„Politiek begon ik ook meer interesse te krijgen. Vooral toen direct na de oorlog „der Kaiser” naar Nederland vluchtte. Weer kregen de rooien en socialisten de schuld van alles. Daar wilde ik meer van weten. Toen ook ben ik begonnen te lezen: de boeken van Lassalle, Engels en Marx. Eén zin heeft mij toen bijzonder getroffen: „Ein Sozialist kann Christ sein, aber ein Christ muss Sozialist sein”. Dat gaf voor mij de doorslag om lid van de arbeidersbeweging te worden. Ik trad toe tot de SPD”.

STUWENDE KRACHT

Al gauw was ze één van de stuwende krachten binnen de gelederen van de sociaal-democraten van Leer en omgeving. Ze vulde formulieren in voor armen en invaliden, werd een vraagbaak op het gebied van uitkeringen en steun. Het partijblad „Der Volksbote” werd opgericht. Frau Siefkes trad toe tot de hoofdredactie en schreef felle hoofdartikelen. Over de erbarmelijke woonomstandigheden van veel inwo-

„Ik lag vaak trillend van angst in bed”

wij het voor nodig. Toch werd mijn collega als een boef behandeld”.

BANG

„Je moet niet denken dat ik een soort onverstoerbare held was. Integendeel, ik was vaak bang, had nachtmerries en lag trillend in bed, als ik iets in de tuin hoorde. Je moet niet vergeten, dat ik alleen woonde (W. S. is nooit getrouwd geweest - red.) en dat overall mensen zomaar opgepakt werden”.

De maatschappij werd steeds grimmer. Er was vrijwel niets meer over

van de moordpartijen in de concentratiekampen. Dat ging gefluisterd van mond tot mond”.

„Ik was dolblij toen één van de leiders van de SPD, Louis Thelemann, mij vroeg of ik bij hem in huis wilde komen wonen. Z'n vrouw had het druk, z'n inwonende moeder sukkelde en ik kon mooi de helpende hand bieden. Daar stond tegenover dat ik me een stuk beter voelde en veel minder bang, nu ik niet meer alleen was”.

ONTSLAGEN

Eind mei 1933 moest ze bij de directeur van haar school komen. Of ze maar even een brief met „trouw aan de Führer” wilde tekenen. Ze weigerde en werd ontslagen. Eén van de vele slachtoffers van het regiem. Haar leven veranderde op slag. Ze kreeg een schrijfbod, de Volksbote mocht niet meer verschijnen, de huiszoekingen namen toe en de bijeenkomsten van de SPD werden verboden. In het geheim pakte ze toch veelvuldig de pen: er ontstonden „Plattdeutsche Märchenspiele”, verhalen, gedichten en een boek, dat later erg bekend zou worden: „Keerlke”. Voor het laatste manuscript kreeg ze in 1940 de Johann-Hinrich-Fehrs-Preis, een be-

„In die tijd en ook in de oorlog heb ik vrijwillig in een blindeninstituut gewerkt. Administratie en zo. Die mensen waren er beroerd aan toe, want reken maar niet dat ze hulp kregen van de Nazi's. Die hadden het niet begrepen op de zwakken in de maatschappij. Voor ons was het een erg moeilijke tijd. De mannen gingen of naar het front of werden ergens tewerk gesteld. Eten en kleren had je bijna niet meer. Je voelde aankomen, dat het „Reich” op instorten stond. Je bood hulp zoveel je kon, maar uiteraard waren de mogelijkheden erg beperkt”.

Maart 1943 is mijn leven als door een wonder gered. 's Morgens was er luchtalarm. De oude mevrouw Thelemann en ik waren alleen thuis. Toen ik de vliegtuigen hoorde, ben ik direct naar de kelder gerend. Het waren Engelsen die een bombardement uitvoerden op het station van Leer. Halverwege de trap was het even alsof de wereld verging en toen niets meer. Ik kwam weer bij bewustzijn en ontdekte dat ik in een holle ruimte tussen een paar balken lag. Door het stof en het puin zag ik een streep licht. Door te schreeuwen kon ik de aandacht van een paar mannen trekken. Die hebben mij gered. Frau Thelemann bleek dood te zijn. Een voltrefter had ons huis verandert in een puinhoop. Wij

onder het puin vandaan kunnen halen. Zoiets vergeet je nooit weer”.

OPPASSER

„Thelemann is later nog oppasser geweest in Oost-Groningen. Hij moest zorgen dat de mannen van de Arbeitseinsatz goed werkten. Die hebben een hele beste aan hem gehad, want als iemand vroeg of hij een dagje thuis mocht blijven om voor z'n eigen land en vee te zorgen, kneep Thelemann altijd een oogje dicht. Dat gebeurde bij toerbeurt. De Nazi's hebben daar nooit iets van gemerkt”.

„De SPD was geen partij, maar een overtuiging”

Reeds in 1948 schreef ze een stuk in opdracht van het Hamburgse Ohnsorg-Theater. Duizend gulden was de beloning. De „Ostfriesche Sagen” verschenen, evenals „Rena im Königsmoor”, „Kasjen und Amke” en „Uke setzt sich durch”, om maar een paar boeken te noemen.

Veelvuldig waren ook haar contacten met Groningse pennebroeders. Ze kent de namen nog allemaal: dominee Gaaikema uit Uithuizen (de vader van Seth - red.), K. ter Laan en Simon van Wattum. Leven die nog”, vraagt ze. Het blijkt dat de laatste jaren een beetje aan haar voorbijgegaan zijn. Te vaak heeft ze zwartomrande kaarten uit de brievenbus moeten halen. Die weg en die weg. Dan wordt het gaandeweg stiller om je heen en hou je de levenden en de doden niet meer uit elkaar. „Kijk hier”, zegt ze. Ze toont het overlijdensbericht van de Friese schrijfster Ypk fan der Fear. Ooit vertaalde deze haar „Keerlke” in het Fries met als titel „It wurdt skielk wer Simmer”.

Herinneringen veroorzaken een lang zwoegen. Dan tenslotte: „Alweer een. Die was nog jonger dan ik”.

Tekst: Hermann Hoogakker
Foto: Harry Tielman